

Силвия Александрова/ Silviya Aleksandrova

ДЪН СЯОПИН И ПЪТЯТ КЪМ ГЛОБАЛИЗМА С КИТАЙСКА СПЕЦИФИКА

Deng Xiaoping and the Road to the Globalism with Chinese Characteristics

Summary: The paper discusses the Chinese leader Deng Xiaoping and his role in initiating the economic reforms in the People's Republic of China at the end of the 1970s and after. It also deals with the effects these reforms and the so called "socialism with Chinese characteristics" had on the changes in Chinese national economy, as well as their international implications. The paper argues that Deng's reforms plan was meant mostly as a way to end the economic underdevelopment of China, while the economic success of the reforms induced Deng's successors to aim higher and move the focus of the new economic policy on placing the PRC among the leading economic powers of the world. The author also follows the developments in the recent years that show a possible amplification of the socialism with Chinese characteristics to a form of globalism with Chinese characteristics.

Key words: Deng Xiaoping, People's Republic of China, modernization, economic reforms, socialism with Chinese characteristics, globalization, One Belt, One Road Initiative, globalism with Chinese characteristics.

През 2019 г. се навършват три десетилетия от драматичните промени в Източна Европа, които бележат разпадането на двуполусния модел на световните сили, наложил се след края на Втората световна война. Случилото се през втората половина на 1989 г. и последвалите го събития на дезинтеграция на съветския блок в международните отношения и на самия Съветски съюз оставят в сянка процеси, които се развиват десетилетие по-рано и които в много отношения имат поне толкова, а от перспективата на XXI век – дори по-голямо, значение за бъдещето на света от крушението на източноевропейските комунистически режими. Става въпрос за реформните промени, започнали в най-многобройната като население и трета по териториален обхват страна в света – Китайската народна република. Реформите са инициирани под ръководството на Дън Сяопин и отварят пътя към това, което по мое мнение днес бихме могли да определим като глобализъм с китайска специфика.

След Мао Дзъдун, Дън Сяопин е може би най-известното в света име на китайски лидер. В съобщението си за смъртта му през февруари 1997 г. британският вестник „Телеграф“ го нарича „последният велик император на китайския комунизъм“¹. Неговата реформаторска политика често се определя

като Втората² голяма революция в Китай – драматична икономическа промяна без паралел в модерната история на страната, тласнала китайския народ към икономически просперитет и мястото на световна сила.

Бъдещият китайски лидер е роден през 1904 г. в семейството на дребен земевладелец от Съчуан. През 1919 г. баща му подкрепя откритата се възможност Дън да се включи в програма за работа и обучение в Париж. Младият китаец е само на 15 години, когато вечерта преди отпътуването за френската столица баща му го пита какво се надява да научи в Европа. Отговорът е почерпен от думите на учителите му: „Да получа знание и да науча истината от Запада, за да спасим Китай“. Фразата е отражение на убеждението, че в началото на ХХ в. Китай е слаб и беден, а пътят към излизането му от бедността и изостаналостта е младите китайци да получат западно образование³.

Престоят във Франция се оказва повратен момент в живота на Дън, тъй като липсата на средства го принуждава да работи в тежки условия (работник в металургичен завод, огняр на локомотив, кухненски помощник, нискоквалифициран работник в автомобилните заводи на „Рено“) и го сблъсква, по собствените му думи, „със злините на капитализма“⁴. Този сблъсък подготвя почвата за обвързването му със социалистическите и комунистическите идеи, които са много популярни във френската столица през 20-те години на миналия век. Дън се сприятелява с друг китайски студент и последовател на марксистките идеи – Джоу Ънлай, бъдещият пръв министър-председател на Китайската народна република, с когото организират печатна пропаганда на марксистките идеи сред китайските студенти и работници в Париж. В средата на десетилетието, макар теоретичното му познаване на марксизма да не е много задълбочено, Дън се налага като един от лидерите на китайския Съюз на комунистическата младеж във френската столица и започва да привлича недоброжелателното внимание на френската полиция. През 1926 г. той напуска Франция и пристига в СССР, където вече като член на Китайската комунистическа партия (ККП) се обучава в университета „Сун Ятсен“ в Москва. В края на 1927 г. се завръща в Китай, за да се присъедини към комунистическото революционно движение, оглавено от Мао и Джоу. Активната му подкрепа за политическата фракция на Мао през следващите две десетилетия и сериозният му принос за победата на китайските комунисти след Втората световна война му осигуряват високо място в ръководната йерархия на ККП и Китайската народна република.

През 1956 г. Дън е назначен за генерален секретар на ККП, с което получава висока степен на контрол върху организационния апарат на партията и укрепва изградените си в революционния период тесни връзки с водещи китайски политически и военни лидери. Десетилетие по-късно обаче, по време на Културната революция в Китай, Дън е заклеймен като отстъпник от маоистките принципи и е обявен за един от ръководните дейци, опитващи се да върнат КНР към капиталистическия път на развитие. В резултат той е свален от всич-

ките си партийни и държавни постове и е изпратен на принудителен труд във фабрика в провинция Дзянси, далеч от столицата Пекин. През 1973 г., с протекцията на вече болния от рак Джоу Ънлай и със съгласието на Мао Дзъдун, Дън Сяопин е реабилитиран и върнат в Пекин, при това отново във високите етажи на комунистическата власт. Назначен е за вицепремиер с ресор външната политика, а по-късно е натоварен и с контрола върху администрацията и вътрешната политика. Той успява бързо да възстанови политическите си контакти и скоро се налага като най-вероятен приемник на умираещия китайски министър-председател. Хенри Кисинджър⁵, който се среща с Дън през април 1974 г., скоро след възстановяването му в ЦК на ККП, описва новия вицепремиер като много различен не само като външен вид⁶, но и като стил на поведение: както от Джоу, така и от Мао: „Як и набит, той [Дън] влиза в стаята сякаш движен от някаква невидима сила, готов за бизнес“⁷. В контраст с възпитания и изтънчен Джоу и с философски настроения и индиректен Мао, Дън проявява „презрение към философското в полза на крайно практичното“, а изказванията му са сухи, прозаични и фокусирани преди всичко върху практическите детайли⁸.

Средата на 70-те години на ХХ в. е повратно време в историята на КНР и в личната съдба на Дън Сяопин. Кончината на несменяемия (от 1949 г.) китайски министър-председател Джоу Ънлай на 8 януари 1976 г. и рязко влошилото се здравословно състояние на Председателя Мао Дзъдун интензифицират фракционна борба за властта в Китай. Макар приживе Джоу да демонстрира, че гледа на Дън като на свой приемник, на 7 февруари за министър-председател е обявен относително неизвестният до този момент Хуа Гофън⁹. Смъртта на „Великия кормчия“ Мао на 9 септември същата година противопоставя остро Дън и оформящата се около него група от партийни лидери с умерени реформистки възгледи на ултралевите маоисти, групирани около съпругата на Мао – Дзян Цин. Ултралевите застават зад виждането, че „незавършеният“ социализъм в Китай създава материална база за възможно възраждане на капитализма, предхождано от появата на заможна „социалистическа буржоазия“ вътре в редовете на комунистическата партия – идея, която не е чужда на по-ранните обвинения на Мао към Съветския съюз за „капиталистическа реставрация“, прикрита с комунистическа фразеология. След смъртта на Мао привържениците на съпругата му дори призовават за ново издание на чистките от периода на Културната революция. Дън и другите „прагматици“ в партията контраатакуват с твърдението, че Китай е опасно изостанал в сферата на икономиката, науката и технологиите от водещите страни в света. За да компенсира това изоставане, нацията се нуждае от специалисти, за които от първостепенна важност е експертното им ниво, а не политическите им пристрастия. Крайно левите виждат в подобна концепция отстъпление от идеите на Мао и китайския социализъм. Под тяхно влияние Дън отново е обвинен в пристрастие към „капиталистическия път“ и е свален от заеманите ръководни постове.

Прекомерните амбиции на Дзян Цин обаче превръщат новия ръководител на ККП – Хуа Гофън – в неин политически противник. На 5 октомври 1976 г. Хуа свиква тайно съвещание на Политбюро на ЦК на ККП, което предопределя изхода от борбата за наследството на Мао. Дзян Цин и съмишлениците ѝ от т.нар. „Банда на четиримата“¹⁰ са арестувани, съдени и осъдени. Ударът върху ултралевите, осъществен под ръководството на Хуа Гофън, не само означава на практика край на периода на Културната революция в Китай, но и отваря пътя за втората политическа реабилитация на Дън Сяопин. В същото време изградената върху прагматични съображения и наличието на общ враг в лицето на крайно левите политическа коалиция на Дън и Хуа се оказва временна и крехка.

През 1976 г. Хуа Гофън е успял да се наложи едновременно като приемник на Мао (като председател на ЦК на ККП) и на Джоу (като министър-председател на КНР) единствено благодарение на подкрепата приживе на Мао. Той е представител на провинциалната партийна номенклатура и не успява да изгради стабилна подкрепа за властта си в китайската столица. В същото време, след разправата с ултралевите, Дън демонстрира не само изключителна политическа гъвкавост, но и способност да бъде безжалостен по отношение на политическите си съперници, без това да провокира национални сътресения или големи драми в китайското общество. Благодарение на умело култивираните връзки с повечето висшестоящи партийни лидери, както и на подкрепата на голяма част от висшите военни командири, в следващите две години той успява да възстанови позициите си в управлението на партията и на държавата. Дън привлича на своя страна не само партийната бюрокрация и повечето от генералите в китайската Народна армия, но и редица китайски интелектуалци и технократи. От една страна, той застава зад програмата за модернизация на Китай, чието реализиране би означавало придобиване на водеща роля и висок обществен статут на обвързаните с нея интелектуалци и научни работници. От друга, бидейки самият той жертва на Културната революция, връщането на Дън Сяопин на върха на управленската пирамида означава възможност за реабилитация на всички несправедливо пострадали от нейните ексцесии и от преследванията на хунвейбините¹¹.

Умелото политическо маневриране на Дън принуждава през 1977 г. Хуа да го възстанови на партийните и държавните позиции, заемани от него преди второто му падане от власт през април 1976 г. По това време Дън вече е представител на старшото поколение китайски политически лидери, доказал е способността си да оцелява и в най-тежки политически ситуации¹², а влиянието му неотклонно расте. Окончателната му политическа победа е демонстрирана от решенията на Третия пленум на Централния комитет (ЦК) на ККП през декември (18–22) същата година. На пленума умерените прагматици триумфират, а в Политбюро и в ЦК на партията са избрани достатъчно от тях, за да осигурят на Дън контрол върху двата ключови партийни органа. Макар Хуа формално да запазва постовете си, на властта му е сложен край. До 1981 г. той

изпълнява общо взето само церемониални функции, докато реалната власт в партията и страната вече твърдо е в ръцете на Дън Сяопин¹³.

Третият пленум бележи началото на дълбока промяна в развитието на Китай. Започва периодът на реформена политика на Дън и съмишлениците му, която проправя пътя към съвременната позиция на КНР в световната структура на силите. Едно от най-важните решения на пленума е преминаването към акцент в партийната работа върху „социалистическата модернизация“¹⁴. Идеологически аспект на предприетата от партийния форум промяна е отказът от специфичния за периода на Културната революция акцент върху класовата борба. Вместо него пленумът поставя като водеща цел на партийната работа гарантирана социална и политическа стабилност, в условията на която китайската нация да просперира икономически и да заеме достойно място сред модерните индустриални нации в съвременния свят. Дън и „прагматиците“ в ККП осъзнават, че подобна амбициозна цел би била непостижима при запазване на командна централизирана икономика от съветски или от маоистки тип и при отсъствие на материални стимули за населението. Според привържениците на промяната компартията не трябва да затваря очите си за истината, а истината е, че Китай е изоставащ не в политически, а в икономически план и че китайското общество се нуждае от прагматичен модел за икономически ръст, в който идеологическите съображения са съподчинени на икономическите. Дън надгражда широко известната си фраза от началото на 60-те години на XX в., че няма значение дали котката е черна или бяла, а дали хваща мишки¹⁵. Той застава зад прагматичната концепция, че от първостепенна важност са не идеологическите дефиниции на социализма, а това дали реалностите отговарят на целите и нуждите на съвременното китайско общество. „Под социализъм – казва китайският лидер в разговор с японски представители в Китайско-японския неправителствен съвет – ние разбираме социализъм, скроен според китайските условия и носещ специфично китайски характер“¹⁶. Възприемането на икономическия напредък и утилитарният подход към развитието на социализма не означават връщане към капитализма, твърдят Дън и другите представители на прагматичния реформизъм. Целта на новата политика е не завой назад, към отживели времето си обществени системи, а реформиране и подобряване на съвременния китайския социализъм. Социализмът е млада система (по думите на Дън Китай все още се намира в началната ѝ фаза), а методите за изграждането и укрепването ѝ са отворени за експерименти дотогава, докато практиката в условията на конкретната китайска среда не докаже правилността им¹⁷.

Реформите, осъществени с благословията на новия китайски лидер, започват в провинцията, където на селяните е дадена възможност да продават излишъка от произведеното, а с времето им е позволено и да обработват парцели земя не в рамките на вездесъщите по време на Културната революция селски комуни, а като дългосрочни арендатори. Реформаторите тръгват към либерализиране и децентрализиране на цялата китайска икономика, като дават по-голяма

автономия на стопанските предприятия. Промяната довежда до отказ от т.нар. практика на „желязната купа за ориз“¹⁸ в полза на материалното стимулиране на по-добрите работници и изграждане на „свободни търговско-икономически зони“, които възстановяват материалните стимули за разширяване на стопанското производство при запазване на контрола на държавата върху цялостния стопански и социален живот в страната. Започва използване на характерни за капитализма пазарни механизми за икономическо регулиране, без да се премахва властовият монопол на компартията и държавната доминация над икономиката като цяло. Дън твърди, че социализмът не означава пълно изключване на пазарните механизми, така както капитализмът не означава непременно отказ от планиране – „както планът, така и пазарът са само икономически лостове“¹⁹, с които може да се експериментира и които могат да се комбинират прагматично, независимо от доминиращата политическа идеология и организация. За прагматиците съществуването на частен сектор в социалистическата икономика е допустимо, тъй като създава необходимата конкуренция – стимул за развитие на държавния сектор, а следователно – за икономически напредък на цялото общество. Редица наблюдатели, особено на запад, определят същността на реформите, започнати под ръководството на Дън, като преход към „пазарен социализъм“. Самите китайци предпочитат формулировката „**социализъм с китайска специфика**“²⁰, тъй като тя поставя акцент не върху създаването на хибриден обществен модел, съчетаващ пазарна икономика с еднопартийна политическа диктатура, а върху приемствеността в идеологическите параметри на обществен живот и специфично китайския път на постигане на цели и идеали с общочовешко звучене.

Започналият от края на 1978 г. постмаоистки период в китайската история често, и не случайно, е наричан от изследователите му „Ерата Дън“. Реформите от тази ера и особено въвеждането на пазарно-материалните стимули както в селското стопанство, така и в промишлеността и търговията дават силен тласък на икономическото развитие на страната, а Дън с основание е определян като архитект на социалистическата модернизация на Китай. Чрез „специалните икономически зони“ и смесените предприятия на КНР се осигуряват не само нови работни места и значителни данъчни попълнения, но и достъп до западни (и източни, ако имаме предвид Япония и Южна Корея) авангардни технологии, управленски опит и ноу-хау, а международните пазари се отварят за китайска продукция²¹. Важен мотивационен елемент за предприетите под ръководството на Дън Сяопин реформи е усещането за необходимост да се реагира на императивите на растящата интернационална взаимозависимост в света и да се компенсира изоставането на Китай от икономически водещите държави. През 80-те и 90-те години на ХХ в. китайската държава изпраща стотици китайски студенти на обучение в Америка²² и Западна Европа – още един израз на новаторския подход на реформаторите прагматици към политиката на модернизация в името на просперитета на китайската нация.

Дън не е икономист и амбициите му далеч не са в сферата на научните и теоретичните аспекти на реформите. Той очертава прагматичните жалони на промяната и оставя конкретната им реализация на специалистите. По собствените му думи, цитирани от сп. „Тайм“: „В сферата на икономиката съм лаик. Аз предложих икономическата политика на отваряне на Китай към външния свят, но що се отнася до подробностите или спецификите на прилагането ѝ, наистина знам много малко“²³. Резултатите от новия курс в икономиката надхвърлят очакванията на инициаторите му. Реформите от „Ерата Дън“ не просто модернизират и отварят Китай към света, те също отварят света за Китай, създавайки основата за превръщането на КНР в една от водещите икономически сили на границата между XX и XXI век.

Двадесет години след началото на промените, в условията на несъмнен успех на реформите и трансформирането на Китай в една от най-бързо развиващите се световни икономики, в лексикона на новото китайско държавно ръководство²⁴ все повече навлизат терминът „глобализация“ и темата за ефектите на последната върху китайските приоритети. Трябва да се отбележи, че китайските лидери след Дън²⁵ акцентират най-вече върху геоикономическите и геополитическите аспекти на глобализацията и поставят курса към налагане на Китай като световна икономическа сила с проспериращо население и собствен глас в международните отношения именно в този контекст. В политическия си доклад пред XV конгрес на ККП (септември 1997 г.) Дзян Дзъмин²⁶ декларира продължаваща вярност към линията на Дън на „отваряне на Китай към света“ като дългосрочна държавна политика и същевременно фокусира вниманието върху приспособяването на тази политика към съвременните аспекти на глобализацията: „Изправени пред тенденцията за глобализация в икономическото, научното и технологичното развитие – посочва Дзян, – ние трябва да заемем още по-активна позиция в света като подобрим модела на отваряне във всички посоки, на всички нива и в широк обхват, развивайки отворена икономика, укрепвайки националната си конкурентоспособност, оптимизирайки икономическата си структура и подобрявайки качеството на националната си икономика“²⁷.

На границата между миналото и настоящото столетие китайските лидери все по-определено свързват националната идентичност на китайците със способността им да отговорят адекватно на предизвикателствата на глобализацията в една нарастващо конкурентна интернационална среда. В изявленията си Дън Сяопин е акцентирал върху отварянето към света като необходимост с оглед преди всичко на икономическата модернизация на страната в по-тесен, повече национален и регионален, отколкото глобален смисъл. Приемниците му се фокусират много повече върху задълбочаването на модернизацията като императив за постигне на конкурентоспособност на Китай на глобалната икономическа арена и влизането му „в семейството на напредналите нации“. Това довежда до по-нататъшно либерализиране на китайската ико-

номика, особено в сферата на външната търговия и режима за преки чуждестранни инвестиции в страната.

През декември 2001 г. КНР става член на Световната търговска организация, а международният търговски обмен и притокът на чуждестранни инвестиции към републиката в следващите години неотклонно растат. Разбира се, това не означава отваряне на нова възможност за връщане на капитализма или за прехвърляне на икономическата либерализация в политическата сфера, нито пък за демократизиране на китайското общество в духа, който Западът очаква или се надява да стимулира. Чуждестранните компании, които искат да оперират на китайска територия, са допускани там само под формата на съвместна дейност (joint ventures) с или като консултанти на местни китайски предприятия. Това означава, че въпреки представяното като победа на Запада отваряне на Китай за достъп на чуждестранни фирми и капитали, главният печеливш в крайна сметка се оказва китайската страна. Чуждестранните инвестиции и предприятия в Народната република носят редица преки изгоди на страната, като отваряне на нови работни места и данъчни постъпления в националния и местен бюджет²⁸. Както самият Дън посочва в изводите си за първите години на реформите, чуждестранните инвеститори получават от съвместните предприятия известна печалба, но срещу това китайската държава получава от тях данъци, а китайските работници – заплати, т.е. става въпрос за едно „полезно допълнение към социалистическата икономика“, изгодно в крайна сметка за социализма²⁹. Съвместните предприятия означават също трансфери на най-съвременна технологична информация и дори готови технологични линии, които в друга ситуация биха се приели за недопустими или биха се таксували като икономически шпионаж. Китайските предприемачи също така получават възможност да се запознаят от първа ръка с начина на организация и управленския опит и подходи на чуждестранните си колеги. Натрупаните в хода на този обмен знания, умения и капитали се интегрират в модернизирването на китайската икономика и способстват за реализиране на първоначалната цел на реформите – повишаване на материалното благосъстояние на китайския народ и ликвидиране на икономическата и научно-техническата изостаналост на Китай от водещите индустриални държави. В същото време през целия период на реформите политическата власт остава непоклонно в ръцете на комунистическата партия. Китайските ръководители, от Дън Сяопин до Си Дзинпин, не пропускат възможност да подчертаят, че лидерската роля на ККП е най-важната характеристика на социализма с китайска специфика и неговото най-голямо предимство. Така всеки успех на модернизацията и реформата се представя като постижение на комунистическата партия и служи за укрепване на нейния политически монопол в страната.

В икономически план съвременен Китай не само е компенсирал някогашната си икономическа изостаналост, но и с право може да се нарече новата „работилница на света“. Още през 2005 г. доклад на Международния

форум по глобализацията говори за китайско „икономическо чудо“ и за КНР като „зрелищен успех на икономическата глобализация“³⁰. През ХХІ век Китай изоставя идеологизирания си имидж на жертва на глобализацията и се включва в дейността на глобални институции, които доскоро е заклеявявал. В съвременната глобална икономика китайската държава се бори не просто да защити собствения си национален пазар от конкуренцията на чужди страни, а и да се позиционира трайно в челото на световната икономическа сила. Китайски предприемачи и спонсорирани от държавата компании все по-активно участват в усвояването на чуждестранни пазари и успешно се конкурират с най-добрите на интернационалната търговска и корпоративна арена. Привлекателността на отворения китайския пазар като потребител на чуждестранна продукция, източник на евтина работна ръка и магнит за чуждестранни инвестиции намалява значително остротата на реакциите на редица водещи икономически сили срещу китайското проникване на техните собствени национални пазари и в техни доскоро запазени пазарни периметри. Само един пример – когато през 2013 г. се разразява зреещият от доста време диспут между Европейския съюз и КНР по повод дъмпинга на китайски соларни панели на европейския пазар, германските управляващи отказват да подкрепят налагането на санкции срещу Китай, въпреки че именно германски производители са първите, които алармират Европейската комисия за нелоялна конкуренция от страна на китайците³¹. Очевидно геоикономическите съображения за запазване на „специалните отношения“ между Пекин и Берлин в условията на растящо икономическо влияние на Китай надделяват над повика за общеевропейска солидарност³². И това далеч не е изолиран случай.

Глобализирането на китайската икономика се превръща в авеню за засилване на интернационалното влияние на Китай³³. Това отправя предизвикателство към останалите световни икономически сили и особено към хиперсилата от края на миналия век – САЩ³⁴. Притесненията на Вашингтон, споделяни от немалко анализатори на поведението на китайското ръководство, са, че от позицията на икономическа суперсила Китай може да започне да експортира не само произведени в страната стоки, но и собствени политически и социални модели. Показателни в това отношение са световните реакции на представения преди пет години от Си Дзинпин амбициозен проект „Един пояс, един път“ (също известен като Инициативата „Пояс и път“ или като план за „Икономически пояс по пътя на коприната и Морски път на коприната през 21-и век“). Планът предвижда икономическо сътрудничество и китайски инвестиции с равностойност от милиарди долари в изграждането на жп линии, летища, пристанища, електроцентрали и други обекти във включилите се в него страни. Първоначално той е насочен към подобряване на инфраструктурата и икономическото развитие в територии, покриващи най-общо мрежата от търговски пътища по древния „Път на коприната“, но впоследствие мащабът му е разширен до почти глобален обхват³⁵. Извън Китай инициативата предизвиква

смесени реакции. Редица страни бенефициенти, за чиито икономики реализацията на китайския план би изиграл положителна роля, изразяват одобрение и подкрепа. В същото време страни като САЩ и Индия привличат вниманието към геостратегическите импликации на подобно амбициозно начинание, а други изразяват опасения за възможни нарушения на човешките права и евентуални екологични щети при осъществяване на плана под егидата на КНР. Амбицията за реализиране на толкова мащабен проект очаквано довежда до сравнения с американския план „Маршал“ от периода след Втората световна война, както и до твърдения, че Пекин тръгва към неоколониализъм с китайски привкус. Отговорът на китайския външен министър Уан И е, че „Един пояс, един път“ не е нито ново издание на план „Маршал“, нито експанзионистична геостратегическа концепция, а международен публичен продукт на Китай за света, целящ взаимноизгодно сътрудничество и просперитет³⁶. Независимо дали е възприемана като алтруистичен порив с интернационален обхват, или като амбиция за глобална доминация, остава безспорен фактът, че „Един пояс, един път“ е може би най-ярката досега демонстрация на желанието на Пекин да бъде възприеман като основно действащо лице на съвременната глобална икономическа, и не само, сцена.

***

По думите на Хенри Кисинджър днешен Китай „като съвременна икономическа суперсила, е наследството на Дън Сяопин“³⁷. В светлината на „Ерата Дън“ и китайския „пазарен социализъм“ идеологемите от периода на Студената война за неделима връзка между пазарна икономика и политическа демокрация изглеждат анахронични. Последните 40 години потвърждават твърдението на „върховния китайски прагматик“, че в Китай социализъм (разбирай върховен контрол и доминация на държавата и ККП) и пазар (разбирай пазарни механизми, либерализирана икономика и отваряне към света) са напълно съвместими. Днешните китайски държавни ръководители потвърждават ангажимента си за отвореност и обвързаност на КНР със световната икономика. Когато говорят за глобализацията с позитивен тон обаче, те най-вероятно имат предвид не глобализация изобщо, а **глобализация с китайска специфика**, т.е. либерална национална икономика, обвързана с международните икономически институции и активно участваща в глобалния пазар на стоки и капитали, при неотменен контрол на китайската държава и партия върху най-важните аспекти на китайско икономическо присъствие отвъд граница и чуждестранно икономическо влияние вътре в страната.

От позициите на предходните четири десетилетия може да се твърди, че присъствието на Китай сред лидерите в световната структура на икономическа сила не е нито случайно, нито временно. Въпреки че през последните пет години темповете на икономически растеж са централно и контролирано забавяни³⁸, през 2017 г. ръстът на китайската икономика все още е от най-високите в световен мащаб³⁹. По брутен национален продукт (12014,610

милиарда щатски долара) през 2017 г. Китай е на второ място в света⁴⁰, а ускореното му икономическо развитие го извежда от 30-о (в края на 70-те години на ХХ в.) до първо място в списъка на най-големите световни износители. Стойността на китайския износ за 2017 г. е близо 2 097 млрд. долара, чуждестранните инвестиции в страната са 126 млрд. долара, а сключените договори за икономическо сътрудничество с чужди страни надхвърлят 244 млрд. долара⁴¹. КНР участва в 14 споразумения за свободна търговия и има двустранни инвестиционни споразумения с над 100 държави⁴². Китайски контрактори печелят проекти в страни като Нигерия, Иран, Саудитска Арабия, Бразилия, Канада, Русия и дори САЩ. Насърчавани от правителството си, в последните десет години китайски компании – както държавни, така и частни – рязко увеличават инвестиционното си присъствие в чужбина. Интервенцията на китайската държава в делата на опериращите на световните пазари китайски компании и корпорации е безспорна, както са безспорни и аспирациите на Китай за глобална изява на новопридобитата му икономическа мощ. Тази мощ, съчетана с китайските инвестиции в чужбина и мащабните задгранични инфраструктурни проекти на страната, има потенциал да променя драматично глобалната икономика в близко, а вероятно и в по-далечно бъдеще. В този смисъл звучи резонно въпросът дали след глобализма с британска специфика от ХІХ в. и глобализма с американска специфика от ХХ в. няма да станем свидетели на успех на глобализма с китайска специфика през ХХІ век.

БЕЛЕЖКИ/NOTES:

¹ *The Telegraph*, 20 February 1997, Obituaries, Deng Xiaoping.

² Като първата голяма революция в Китай Дън определя тази, довела до победата на ККП, начело с Мао Дзъдун през 1949 г.

³ **Stewart, W.** *Deng Xiaoping: Leader in a Changing China*, Minneapolis, MN: Twenty-First Century Books, 2001, p. 23.

⁴ *Ibid.*, p. 27.

⁵ Хенри Кисинджър е съветник по въпросите на националната сигурност (20 януари 1969 – 3 ноември 1975 г.) при президентите Ричард Никсън и Джералд Форд. От 22 септември 1975 до 20 януари 1977 г. той е държавен секретар на САЩ.

⁶ Дън е висок само 1.52 м и с чувство за хумор и доза (само)ирония избира името Сяопин (мальк и обикновен), вместо рожденото си име Сиеншън (пръв и свят).

⁷ **Кисинджър, Х.** *За Китай*. София: Труд, 2012, с. 287.

⁸ Пак там, с. 287–288.

⁹ Хуа Гофън е роден през 1920 г. в провинция Шънси. През 1973 г. Мао Дзъдун го изтегля в Пекин като член на Политбюро на ККП. През 1975 г. е включен в правителството на Джоу Ънлай като заместник министър-председател и министър на националната сигурност. След смъртта на Джоу именно Мао налага Хуа като негов приемник. След смъртта на Мао през септември 1976 г. Хуа Гофън поема и поста председател на ЦК на ККП, който запазва до 1981 г. На министър-председателския пост Хуа остава до 1980 г.

¹⁰ Дзян Цин, Джан Чунцяо, Уан Хунуън и Яо Уенюан.

¹¹ Хунвейбин (от китайски 紅衛兵 *hóngwèibīng*) – Червена охрана или Червена гвардия. Хунвейбините са членове на младежки отряди, сформирани по време на Културната революция в Китай през 60-те години на XX в. за борба с предполагаеми противници на Мао и с представители на китайския елит, заподозрени в привързаност към традиционни китайски ценности и идеи, в ревизионизъм или опити за връщане на капитализма. Под лозунга за борба с т.нар. „четири отживелици“ (старите обичаи, старата култура, старите навици, старите идеи) тези отряди осъществяват репресивни и дори терористични действия както срещу институции (библиотеки, музеи, религиозни храмове, университети и пр.), така и срещу личности (интелектуалци, университетски професори, духовни лица, художници, артисти и пр.).

¹² По думите на един коментатор Дън е подлаган на чистка по често, отколкото храносмилателния тракт на съвременен топ-модел. Вж.: **Elliot, Michael**. “Thirty Years After Deng. The Man Who Changed China” – *Time* (online edition), December 10, 2008.

¹³ **Meisner, M.** *Mao’s China and After: A History of the People’s Republic*. 3rd edn., New York: The Free Press, 1999, p. 434.

¹⁴ Идеята за т.нар. „четири модернизации“ – на индустрията, селското стопанство, науката и отбраната – всъщност далеч не е нова. Тя е формулирана още по време на научно-техническа конференция в Шанхай през 1963 г. Прилагането ѝ обаче е направено невъзможно от началото на Културната революция. Десетилетие по-късно, по време на Четвъртия национален народен конгрес през януари 1975 г. и при вече затихващите вълни на Културната революция, Джоу Ънлай ревитализира концепцията за модернизация, а връщането на Дън Сяопин на върха на управлението довежда до официализирането ѝ през декември 1978 г. и изпълването ѝ с ново съдържание.

¹⁵ **The Oxford Dictionary of Quotations**. 5th edn., Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 257.

¹⁶ **Deng Xiaoping**. *Build Socialism with Chinese Characteristics*, Excerpt from a talk with the Japanese delegation to the second session of the Council of Sino-Japanese Non-Governmental Persons, June 30, 1984 – *People’s Daily* (online English edition of 人民日报) <http://english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol3/text/c1220.html> (15 October 2018).

¹⁷ **Дън Сяопин**. *Социализъм с китайска специфика*. – сп. „Понеделник“, бр. 11, 1999, с. 18, 27–28.

¹⁸ Концепцията на „желязната купа за ориз“ отразява държавна политика на гарантирана доживотна трудова заетост и определен жизнен стандарт за работещите, независимо от качеството на полагания индивидуално труд. В най-общ план тя се отъждествява с уравниловка и липса на материални стимули, водещи да намалено качество и производителност на труда.

¹⁹ **Дън Сяопин**. *Социализъм с китайска специфика*. – сп. „Понеделник“, бр. 11, 1999, с. 20.

²⁰ От китайски език – 中国特色社会主义 (*Zhōngguó tèsè shèhuìzhǔyì*) – буквално „социализъм с китайски характеристики“. Небуквалното смислово съответствие „социализъм с китайска специфика“ е предпочетено, тъй като импонира повече на автора на настоящия текст.

²¹ **Александрова, С.** *Китай между постулатите на комунизма и предизвикателствата на капитализма*. – България, българите и Европа – мит, история, съвремие: Научна конференция 31 октомври 2007. В. Гърново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2008, с. 192–193.

²² В началото на 1979 г. Дън успява да изведе до успешен край започнатата от Мао Дзъдун и Джоу Ънлай в началото на 70-те години промяна в китайските дипломатически ориентири, като постига формално установяване на дипломатически отношения между КНР и САЩ.

²³ Цит. по: **Elliot, M.** *Thirty Years After Deng. The Man Who Changed China* – *Time* (online edition), Dec. 10, 2008.

²⁴ Дън Сяопин се оттегля официално от политическата сцена през 1992 г., но реалното му влияние като „върховен народен вожд“ се запазва до смъртта му през февруари 1997 г.

²⁵ Дзян Дзъмин, Ху Дзинтао, Си Дзинпин.

²⁶ Дзян Дзъмин (江泽民 Jiāng Zémín), един от поддръжниците на реформите на Дън и негово протеже, е генерален секретар на ККП от 1989 до 2002 г. и председател на КНР от 1993 до 2003 г.

²⁷ **Jiang Zemin.** *Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory for an All-round Advancement of the Cause of Building Socialism With Chinese Characteristics Into the 21st Century: Report Delivered at the 15th National Congress of the Communist Party of China on September 12, 1997, Part 6: Implement the strategies of developing the country by relying on science and education and of achieving sustainable development* – *Beijing Review* (e-magazine), Government Documents Series, Updated: March 25, 2011, http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/25/content_363499_8.htm (30 October 2018)

²⁸ Едно от изискванията за допускане реализацията на проект на чуждестранна компания на китайска територия е при осъществяването му да се разполага с капитал не по-малко от равностойността на 36 милиона щатски долара, както и на място да бъдат наети не по-малко от 300 хиляди души технически персонал. **McGregor, R.** *Foreign irritation builds over Beijing curbs on construction bids.* – *Financial Times* (online edition), June 30, 2006.

²⁹ **Дън Сяопин.** *Социализъм с китайска специфика.* – сп. „Понеделник“, бр. 11, 1999, с. 19.

³⁰ **Wen, D.** *China Copes With Globalization: A Mixed Review.* San Francisco: International Forum on Globalization, 2006, p. 2.

³¹ Вж.: **Pedroletti, B.** *When it comes to China, which side is Germany on?* – *The Guardian* (online edition), German Elections Blog, 12 September 2013; *China steps back from hitting European wine producers with punitive tariffs* – *The Guardian* (online edition), News, Europe, 29 July 2013.

³² Ситуацията пет години по-късно е още по-категорична – вече две поредни години (2016 и 2017) Китай измества САЩ от позицията на най-голям търговски партньор на Германия, германо-китайският търговски обмен наброява 188 милиарда евро, а на германска територия оперират 900 китайски компании. “The People’s Republic of China is again Germany’s main trading partner”. *DeStatis Statistische Bundesamt* (The Federal Statistical Office of Germany), *Facts & Figures, National economy & environment, Foreign trade* – https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/ForeignTrade/CurrentTradingPartners_.html (28 October 2018).

³³ Показателен например е случаят с поднесените от авиокомпания „Делта Еър“ и хотелската верига „Мериът Интернешънъл“ публични извинения за това, че са включили Тайван и Тибет като отделни държави в онлайн списъците си.

³⁴ Демонстрация на нарастващо напрежение между Вашингтон и Пекин е ескалацията през 2018 г. на „митническата война“, обявена на КНР от администрацията на президента Доналд Тръмп.

³⁵ Към октомври 2018 г. 80 държави и международни организации са подписали споразумения за сътрудничество в рамките на инициативата. При евентуален успех „Един пояс, един път“ ще обвърже в търговска и инвестиционна мрежа по суша и по море 65 държави в Азия, Африка и Европа. В последните месеци Китай прави сондажи за присъединяване към инициативата и на страни от Латинска Америка.

³⁶ „Инициативата „Един пояс, един път“ облагодетелства глобалното развитие“ – в. „24 часа“, 08.10.2018 <https://www.24chasa.bg/novini/article/7090949> (20 октомври 2018).

³⁷ **Кисинджър, Х.** За Китай. София: Труд, 2012, с. 295.

³⁸ Целта на китайското ръководство е да се избегне нежелано „прегриване“ на китайската икономика.

³⁹ По публикувани от в. „Ню Йорк Таймс“ данни на Националното статистическо бюро на КНР, икономическият ръст на страната за 2017 г. е 6,9%. Вж.: **Bradsher, K.** China's Economic Growth Looks Strong. Maybe Too Strong - The New York Times (online edition), Jan. 18, 2018.

⁴⁰ По данни на Международния валутен фонд (МВФ): World 2018). Economic Outlook Database, April 2018, Report for Selected Countries and Subjects (Step 5) – At: imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/ (30 October 2018). За сравнение, БВП на водещата икономически страна в света - САЩ, е 19390,600 млрд долара.

⁴¹ Данните са по: China Statistical Yearbook 2017, Foreign Trade and Economic Cooperation, 11–1 <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2017/indexeh.htm> (25 October 2018).

⁴² Данни на Администрацията за международна търговия на САЩ, Раздел Китай – Търговски споразумения. <https://www.export.gov/article?id=China-Trade-Agreements> (30 October).

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

1. **Александрова, С.** Китай между постулатите на комунизма и предизвикателствата на капитализма. – България, българите и Европа – мит, история, съвремие: Научна конференция 31 октомври 2007. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2008.

2. **Дън Сяопин.** Социализъм с китайска специфика. – Понеделник, бр. 11, 1999.

3. **Кисинджър, Х.** За Китай. София: Труд, 2012.

4. **Bradsher, K.** China's Economic Growth Looks Strong. Maybe Too Strong – The New York Times (online edition), Jan. 18, 2018.

5. **Deng Xiaoping.** Build Socialism with Chinese Characteristics, Excerpt from a talk with the Japanese delegation to the second session of the Council of Sino-Japanese Non-Governmental Persons, June 30, 1984.

6. **Elliot, M.** Thirty Years After Deng. The Man Who Changed China – *Time* (online edition), Dec. 10, 2008.

7. **Jiang Zemin.** Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory for an All-round Advancement of the Cause of Building Socialism With Chinese Characteristics Into the 21st Century: Report Delivered at the 15th National Congress of the Communist Party of China on September 12, 1997, Part 6: Implement the strategies of developing the country by relying on science and education and of achieving sustainable development.

8. **McGregor, R.** Foreign irritation builds over Beijing curbs on construction bids. – Financial Times (online edition), June 30, 2006.

9. Meisner, M. Mao's China and After: A History of the People's Republic. 3rd edn., New York: The Free Press, 1999.

10. Stewart, W. Deng Xiaoping: Leader in a Changing China, Minneapolis, MN: Twenty-First Century Books, 2001

11. The Oxford Dictionary of Quotations. 5th edn., Oxford: Oxford University Press, 1999.

12. Pedroletti, B. When it comes to China, which side is Germany on? – The Guardian (online edition), German Elections Blog, 12 September 2013.

13. Wen, D. China Copes With Globalization: A Mixed Review. San Francisco: International Forum on Globalization, 2006.